

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ У ПІДЛІТКІВ УЯВЛЕНЬ ПРО ЩАСТЯ ЯК ОСОБИСТІСНОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ

© Уварова Т. Ю., 2016
<http://orcid.org/0000-0001-8502-2441>
<http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.57599>

У статті розглянуто особливості організації процесу формування у підлітків уявлень про щастя як особистісної самореалізації у разі створення певних педагогічних умов. Обґрунтовано педагогічні умови формування у підлітків уявлень про щастя як особистісної самореалізації: збагачення змісту урочної діяльності учнів підліткового віку навчальним матеріалом, пов'язаним із висвітленням шляхів досягнення людиною щастя в житті; організація позаурочної пізнавальної діяльності з метою формування у підлітків уявлень про щастя як особистісної самореалізації; залучення школярів до спілкування й соціально-корисної діяльності як засобу забезпечення їхньої персоналізації та стимулювання відчуття ними щастя від результатів своєї праці. Доведено, що реалізація визначених та теоретично обґрунтованих педагогічних умов приєє підвищенню ефективності процесу формування у підлітків уявлень про щастя як особистісної самореалізації.

Ключові слова: педагогічні умови, щастя, уявлення, особистісна самореалізація, персоналізація, соціально корисна діяльність, підліток.

Уварова Т. Ю. Педагогические условия формирования у подростков представлений о счастье как личностной самореализации.

В статье рассмотрены особенности организации процесса формирования у подростков представлений о счастье как личностной самореализации в случае создания определенных педагогических условий. Обоснованы педагогические условия формирования у подростков представлений о счастье как личностной самореализации: обогащение содержания урочной деятельности учащихся подросткового возраста учебным материалом, связанным с освещением путей достижения человеком счастья в жизни; организация внеурочной познавательной деятельности с целью формирования у подростков представлений о счастье как личностной самореализации; привлечение школьников к общению и социально-полезной деятельности как средства обеспечения их персонализации и стимулирования ощущение ими счастья от результатов своего труда. Доказано, что реализация определенных и теоретически обоснованных педагогических условий способствует повышению эффективности процесса формирования у подростков представлений о счастье как личностной самореализации.

Ключевые слова: педагогические условия, счастье, представление, личностная самореализация, подросток, социально-полезная деятельность, персонализация, педагогические условия.

Uvarova T. Pedagogical conditions of formation at teenagers ideas about happiness as a personal self-realization.

The article discusses the features of the organization of formation teenagers' ideas about happiness as a personality's self-realization in the case of a certain pedagogical conditions. Grounded pedagogical conditions of formation teenagers' ideas about happiness as a personality's self-realization: enriching the content of educational activity of teenagers' educational material related to the coverage of the ways to achieve human happiness in life; the organization of extracurricular activities to cognitive formation of teenagers' perceptions of happiness as personality's self-realization; attracting teenagers' to communicate and socially useful activity as a means to ensure their personalization and stimulate their sense of happiness on the results of their labor. It is proved that the realization of determined and theoretically grounded pedagogical conditions enhances the effectiveness of the process formation teenagers' ideas of happiness as a personality's self-realization.

Key words: pedagogical conditions, happiness, ideas, personality's self-realization, teenager, socially useful activity, personalization.

Постановка проблеми. Інтенсивність демократичних перетворень українського суспільства значною мірою залежить від соціальної активності його членів, їхньої здатності успішно взаємодіяти між собою та цілковито розкривати свій особистісний потенціал у різних сферах життєдіяльності, бути конкурентоспроможними на ринку праці. З огляду на це проблема забезпечення особистісної самореалізації учнівської молоді має знаходитись у центрі уваги шкільних педагогів.

У свою чергу успішність процесу самореалізації молоді людини передусім залежить від усвідомлення нею необхідності докладання значних зусиль у напрямі особистісного становлення, ототожнення цього феномену з категорією щастя в широкому сенсі. Особливої актуальності це питання набуває на етапі підліткового віку школярів, який характеризується складними суперечливими процесами перетворення особистості, активізацією в неї потреби у залученні до соціально значущої діяльності, а також у визнанні її чеснот із боку референтної для неї групи однолітків чи людей старшого віку.

Аналіз останніх джерел та публікацій, у яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор.

Проблема досягнення людиною щастя належить до корінних питань людського існування і водночас є об'єктом дослідження в різних галузях науки. Зокрема, певні її аспекти в різні часи були об'єктом дослідження як вітчизняних (С. Воркачев, А. Гусейнов, І. Джідар'ян, Б. Додонов, Є. Павлова, І. Сидоренко, О. Субетто, В. Сухомлинський, В. Татаркевич, К. Ушинський, Н. Щуркова), так і зарубіжних учених (М. Аргайл, Р. Айдинян, У. Глассер, А. Маслоу, М. Селігман, Л. Фейєрбах, В. Франкл, С. Френе та ін.).

У світлі прагнення людини як суспільної істоти до щастя необхідно розуміти, що важливим аспектом досягнення цього відчуття є особистісна самореалізація, яка в сучасній науковій літературі розглядається як необхідна умова розвитку окремої особистості й поступового розвитку суспільства в цілому. Як встановлено, окремі питання самореалізації розглядалися в наукових працях таких авторів, як А. Адлер, К. Абульханова-Славська, Б. Анан'єв, О. Асмолов, М. Батищев, Л. Виготський, Ю. Гіппенрейтер, Л. Коган, Л. Коростильова, О. Леонтьєв, А. Маслоу, М. Недашковська, К. Роджерс, С. Рубінштейн, Л. Сохань, Е. Фромм, К. Хорні, У. Шутц та ін.

Зокрема, науковцями доведено, що на теперішньому етапі розвитку суспільства особливо актуальною є потреба у вихованні дитини, здатної до самореалізації. Причому процес самореалізації особистості активізується у підлітковому віці, адже саме в цей період у неї розвивається готовність до функціонування в дорослому світі, а також відбувається становлення активної життєвої позиції. У свою чергу, успішна самореалізація підлітків неможлива без виховання в них позитивного мислення та без формування відповідних уявлень про щастя. Тому проблема формування у підлітків уявлень про щастя як особистісної самореалізації набуває сьогодні особливої актуальності. Проте науковцями досі ще не були визначені й теоретично обґрунтовані педагогічні умови, які забезпечують успішність цього процесу.

Формулювання мети наукової праці. З огляду на вищезазначене сформульована мета статті, яка полягає в теоретичному обґрунтуванні педагогічних умов формування у підлітків уявлень про щастя як особистісної самореалізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Психолого-педагогічні дослідження доводять, що питання особистісної самореалізації людини набуває особливої значущості в підлітковому віці, який характеризується активним

фізіологічним, інтелектуальним і соціально-психічним розвитком індивіда. Як наслідок, у школяра виникає прагнення до ламання старих, усталених форм стосунків із людьми та ставлення до себе, бажання змінити умови свого життя й діяльності, посісти гідне місце в учнівському колективі. При цьому, за висновками Р. Немова [7], головними мотиваційними лініями цього вікового періоду, що відображають активне прагнення учня до особистісного самовдосконалення, є самопізнання, самовираження й самоствердження. Безумовно, це створює сприятливі умови для активізації процесу особистісної самореалізації підлітка.

Однак вищевказаний процес може відбуватись успішно тільки в тому випадку, коли він набуде для школярів особистісного значення. Одним зі шляхів вирішення цього складного завдання є формування у підлітків уявлень про щастя як особистісної самореалізації, тобто забезпечення узагальненого розуміння ними суті феномену щастя та можливості його досягнення шляхом здійснення процесу особистісної самореалізації. У свою чергу це зумовлює необхідність визначення й теоретичного обґрунтування педагогічних умов формування у підлітків уявлень про щастя як особистісної самореалізації.

Звернення до довідкової літератури дає підстави стверджувати, що під педагогічними умовами маються на увазі обставини, що сприяють розвитку людини, формуванню її особистості та забезпечують ефективне й цілісне здійснення навчально-виховного процесу. В. Каспіна [3] розглядає умови як обставини, що стимулюють формування в учнів упевненості, висування перед ними певних вимог, реалізацію паралельної дії на учня, педагога й учнівський колектив, постановку перспектив перед колективом учнів та педагогів.

Ряд науковців (М. Боритко [2], С. Нікітіна [8]) розглядають педагогічні умови як важливі чинники у праці педагога. Під педагогічними умовами в цьому випадку розуміють зовнішні обставини, які суттєво впливають на перебіг педагогічного процесу, що передбачає досягнення успішного результату процесу навчання, та спрямовані на підвищення ефективності педагогічної діяльності. А. Найн [6] зазначає, що педагогічні умови – це сукупність об'єктивних можливостей змісту, форм, методів, прийомів, засобів педагогічного управління та матеріально-просторового середовища, що забезпечують успішне вирішення поставлених та спроектованих завдань. У контексті дослідження враховувався також висновок В. Белікова й

В. Кондруха про те, що неможливо звести умови «тільки до зовнішніх обставин, до сукупності об'єктів, які впливають на процес, тому що формування особистості представляє собою єдність суб'єктивного й об'єктивного, внутрішнього й зовнішнього, сутності й явища» [1].

На підставі вищевикладеного педагогічні умови в нашому дослідженні розуміються як сукупність зовнішніх і внутрішніх обставин навчально-виховного процесу, спрямованих на формування в підлітків певних уявлень про щастя як особистісної самореалізації.

Як відомо, будь-які уявлення людини формуються на основі опанування певними знаннями, тобто в основі усвідомлення будь-якого поняття лежить засвоєння його сутності. Тому для забезпечення розуміння та усвідомлення підлітками сутності щастя необхідно перш за все забезпечити трансляцію їм відповідних знань.

Зазначимо, що, за висновками науковців, знання – це форма існування й систематизації результатів пізнавальної діяльності людини, що стає надбанням особистості та входить у структуру її досвіду. У своїх працях фахівці відзначали, що основою знань є навички та вміння, засвоєння яких забезпечує формування всебічно розвинутої особистості (М. Скаткін [4]), та діяльність людини, в якій проявляються надбані знання (І. Лернер [5]). Основними властивостями знань вважають структурованість, інтерпретованість, зв'язність та активність. У свою чергу, під знаннями в навчанні розуміють основні закономірності предметної галузі (факти, поняття, судження, образи, взаємозв'язки), що дозволяють людині вирішувати конкретні задачі у навчанні та в житті (М. Ткачова [9]).

Тому для забезпечення розуміння й усвідомлення підлітками суті щастя як особистісної самореалізації необхідно перш за все забезпечити трансляцію їм відповідних знань. Однак результати пілотажного дослідження показали, що знання про феномен щастя в більшості сучасних підлітків (майже 80 %) є поверховими та мають утилітарний характер, а тому щастя школярі вбачають насамперед у приємному проведенні вільного часу (спілкуванні з друзями, спортивних іграх, танцях тощо). Тільки 9,3 % опитаних учнів намагались у своїх відповідях пов'язати щастя із суспільно корисною працею та власним саморозвитком, самоосвітою.

Важливо відзначити, що навчальний матеріал із різних шкільних дисциплін має значні потенційні можливості для формування в учнів підліткового віку суспільно цінних уявлень про щастя. Але отримані дані показують, що переважна більшість учителів основної школи недостатньою мірою використовує ці можливості, не намагається доповнювати нормативно визначений зміст освіти суспільно значущою інформацією про феномен щастя. На підставі вищевикладеного зроблено висновок про те, що першою педагогічною умовою формування у підлітків уявлень про щастя як особистісної самореалізації є *збагачення змісту урочної діяльності учнів підліткового віку навчальним матеріалом, пов'язаним із висвітленням шляхів досягнення людиною щастя в житті.*

Загальновідомо, що грамотно організований процес виховання в школі системно охоплює як урочну, так і позаурочну взаємодію з учнями. При цьому варто звернути увагу на висновки науковців (Л. Кондрашова, Л. Петриненко, І. Шиліна та ін.) про те, що позаурочна діяльність учнів має навіть певні переваги, бо вона не передбачає наявності жорстких обмежень у часовому, організаційному та змістовому планах, а тому в процесі її здійснення є більше педагогічних резервів щодо формування уявлень підлітків про щастя. Зокрема проведення різноманітних виховних заходів дозволяє здійснити ефективний вплив на свідомість школярів і розширювати їхнє розуміння суті феномену щастя та його зв'язку з активною діяльністю, що реалізується людиною задля свого блага та блага інших людей.

Проте, як свідчать отримані результати пілотажного дослідження, ці резерви на практиці використовуються слабо. Так, 79,6 % учнів підліткового віку визнали, що вони з небажанням відвідують виховні заходи, бо ті не враховують їхніх інтересів і проводяться досить нудно й одноманітно. Було також з'ясовано, що питання досягнення людиною щастя на цих заходах порушуються тільки епізодично. З урахуванням вищевикладеного зроблено висновок про те, що друга педагогічна умова формування в учнів підліткового віку уявлень про щастя проявляється в *організації позаурочної пізнавальної діяльності з метою формування у підлітків уявлень про щастя як особистісної самореалізації.*

Відзначаючи важливість формування у підлітків знань, уявлень про сутність щастя та його зв'язок із процесом самореалізації, водночас треба

зауважити, що сформованість цих знань та уявлень в учня ще не гарантує здійснення ним активних дій заради досягнення щастя в реальному житті. Адже, як підкреслюють науковці (В. Кемеров, В. Попов, П. Таран та інші), засвоєні знання людини стають основою для здійснення нею відповідних вчинків тільки в тому випадку, коли ці знання трансформуються в сталі переконання, особистісні цінності та спонукають її до активного самовдосконалення у визначеному напрямі. При цьому особистісна самореалізація відбувається як процес поступових самозмін, у результаті якого учень набуває «не стільки «себе для себе», скільки «себе для інших», для суспільства в цілому» (В. Сітаров, О. Шутенко та інші).

У наукових працях учених (Л. Уманський, Д. Фельдштейн) також відзначається, що одним із дієвих засобів активізації процесу особистісної самореалізації учнів підліткового віку є залучення їх до суспільно корисної праці, причому ця діяльність повинна обов'язково мати добровільний характер. Однак, за результатами пілотажного дослідження, встановлено, що в переважній більшості найчастіше принцип добровільної участі учнів підліткового віку в діяльності такого виду порушується, а це негативно впливає на відповідні мотиви школярів і, як наслідок, – на результат їхньої діяльності.

Також з'ясовано, що у виховному процесі школи підлітків найчастіше залучають до таких видів суспільно корисної діяльності, як чергування по школі, прибирання територій, озеленення шкільного двору тощо. Не заперечуючи виховної цінності цих видів праці, слід зазначити, що в підлітковому віці особливої значущості набуває спілкування та взаємодія школяра зі своїми однолітками, а також з представниками інших вікових груп і соціальних верств.

Тому в контексті формування уявлень підлітків про щастя більш ефективними є ті види діяльності, що пов'язані з процесом комунікації, наданням безпосередньої допомоги тим людям, які її потребують. У контексті вищевикладеного третьою педагогічною умовою формування у підлітків уявлень про щастя як особистісної самореалізації визначено таку: *залучення школярів до спілкування й соціально-корисної діяльності як засобу забезпечення їхньої персоналізації та стимулювання відчуття ними щастя від результатів своєї праці.*

Висновки за результатами дослідження, перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Таким чином, можна підсумувати, що розвиток

школярів у процесі засвоєння та прийняття ними ідей щастя варто розглядати як поступове досягнення гармонії і психолого-педагогічної єдності розвиваючої дії емоційно-почуттєвої та інтелектуально-діяльної сфер особистості. Формування всебічно розвиненої, соціально активної особистості, розкриття і використання учнем власних здібностей і можливостей, спрямованих на досягнення поставлених цілей та набуття щастя, переведення виховання підлітків у площину самовиховання, у самостійну реалізацію життєвих програм дозволяє активізувати процеси їхньої самореалізації і персоналізації. Реалізація вищевказаних умов спрямована на підвищення ефективності процесу формування у підлітків уявлень про щастя як особистісної самореалізації. У подальшому планується перевірити ефективність цих умов на практиці.

Література

1. Беликов В. А. Педагогические условия как цель педагогических исследования / В. А. Беликов // Проблемы образования и развития личности учащихся. – Магнитогорск : МаГУ, 2001. – С. 69-73.
2. Борытко Н. М. В пространстве воспитательной деятельности [Текст] / Н. М. Борытко. – Волгоград : Перемена, 2001. - 181 с.
3. Каспина В. А. О методах воспитания и их классификации / В. А. Каспина // Советская педагогика, 1970. – № 1. – С. 84-94.
4. Качество знаний учащихся и пути его совершенствования / под ред. М. Н. Скаткина, В. В. Краевского. – М. : Издательство «Педагогика», 1978. – 208 с.
5. Лернер И. Я. Процесс обучения и его закономерности / И. Я. Лернер – М. : Знание, 1980.
6. Найн А. Я. О методологическом аппарате диссертационных исследований / А. Я. Найн // Педагогика. – 1995. – № 5. – С. 44-49.
7. Немов Р. С. Психология : слов.-справ. : в 2 ч. / Р. С. Немов. – М. : ВЛАДОС-ПРЕСС, 2003 – Ч. 2. – 2003. – 352 с.
8. Никитина Е. Ю. Теория и практика подготовки будущего учителя к управлению дифференциацией образования : дис. ... д-ра. пед. наук : 13.00.08 / Е. Ю. Никитина. – Челябинск, 2001. – 427 с.
9. Ткачева М.С. Педагогическая психология. Конспект лекций / М.С. Ткачева – М.: Издательство Юрайт ; ИД Юрайт, 2010. — 191 с.